

הסימפוניה התשיעית של בטהובן והאודה לשמחה לירוי פרץ

לודוויג ואן בטהובן נולד בעיר בון ב-16 בדצמבר 1770, ונפטר בווינה ב-26 במרץ 1827 בהיותו בן 56. במהלך חייו הוא כתב 917 יצירות שונות, בהן תשע סימפוניות, 32 סונטות לפסנתר, קונצ'רטו לכינור ועוד מאות יצירות מופלאות. לדעת רבים, ואני ביניהם, הוא גדול המלחינים בהיסטוריה.

לודוויג ואן בטהובן

במאמר זה לא אתייחס למכלול יצירתו של בטהובן, משימה שגם חוברת נושאון שלמה לא תספיק לה. הפעם אתרכז "רק" ביצירה אחת שלו – הסימפוניה התשיעית ברה מינור אופוס 125. יצירה זו הינה הסימפוניה הגמורה האחרונה שכתב בטהובן, והיא ללא ספק אחת מיצירות המוסיקה החשובות ביותר שנכתבו אי פעם. בהתאם לנושא המרכזי של חוברת זו יינתן דגש מיוחד ל"אודה לשמחה", שהפרק הרביעי של הסימפוניה מבוסס עליה.

כתיבת הסימפוניה

הסימפוניה התשיעית של בטהובן הוזמנה על ידי החברה הפילהרמונית המלכותית של לונדון בשנת 1817, והעבודה עליה התחילה כשנה מאוחר יותר. רוב החוקרים סבורים, כי בטהובן החל למעשה לעבוד על הסימפוניה התשיעית שלו מיד לאחר שסיים את השמינית בשנת 1812. הכתיבה נמשכה זמן רב, בין השאר בשל האודה לשמחה, ונשלמה בשנת 1824.

הופעת הבכורה של הסימפוניה התשיעית התקיימה בווינה. בטהובן עצמו העדיף את ברלין, מאחר ולדעתו הקהל הווינאי העדיף את המוסיקה של מלחינים איטלקיים, אך פטרוניו ומכריו שכנעו אותו שמו הראוי לבצע את הסימפוניה בווינה. הייתה זו הופעתו הראשונה של בטהובן על הבמה מזה 12 שנים, והאולם היה מלא מפה לפה.

בעת ההופעה בטהובן היה כבר חירש לגמרי, ולכן על התזמורת ניצח **מיכאל אומלאוף**. בטהובן ישב על הבמה לצידו, ונתן את הקצב בתחילת כל פרק. את תפקידי הסופרן והאלט ביצעו שתי זמרות צעירות ומפורסמות, **הנרייטה זונטג וקרולינה אונגר**. היצירה התקבלה בתשואות ממושכות וסוערות. בטהובן ישב ופניו לתזמורת, וכך לא היה ער לתגובת הקהל. על פי האנקדוטה המפורסמת נאלצה הסולנית, קרולינה אונגר, לשובב אותו כדי שיפנה לקהל, ויראה את הכובעים והמטפחות אשר נזרקו לאוויר.

הנרייטה זונטג

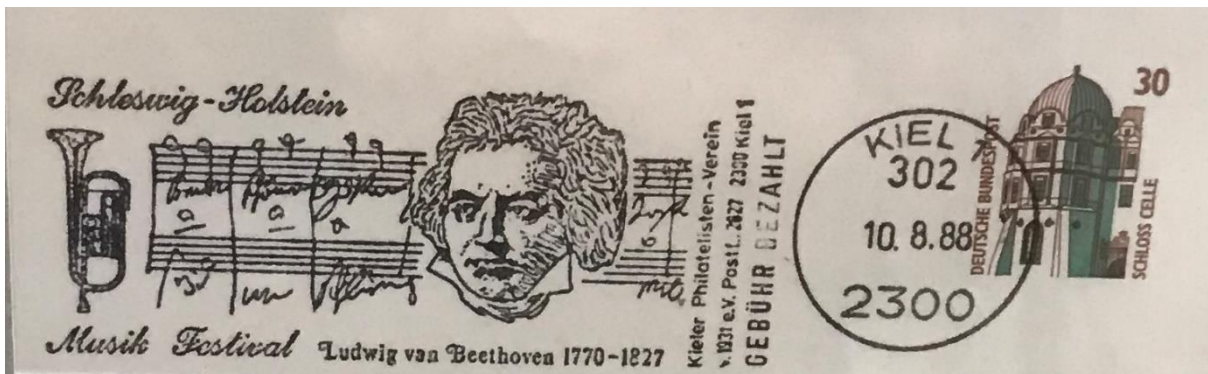
מבנה הסימפוניה

תווי הסימפוניה התשיעית נראים על בול זה מברית המועצות

הסימפוניה התשיעית של בטהובן כוללת ארבעה פרקים, כמו רוב הסימפוניות. הסימפוניה מכונה "הכוראלית", מפני שבפרק הרביעי שלה כלולים קטעי שירה לארבעה סולנים ומקהלה. הייתה זו הפעם הראשונה, שמלחין גדול הציב את קול האדם באותה רמה עם כלי התזמורת בסימפוניה.

הפרק הראשון של הסימפוניה כתוב בצורת סונטה ומבוסס על מוטיב של קווינטות וקווארטות בירידה. לטובת הקורא שאינו בקיא בעולם המוסיקה נסביר, כי קווינטה פירושה המרווח המוסיקלי החמישי. הכוונה היא, למשל, שאחרי צליל של "דו" נדלג על "רה", "מי" ו"פה" ונעבוד ל"סול". קווינטה בירידה משמעה מעבר בכיוון ההפוך. בדומה, קווארטה היא הצליל הרביעי. הפתיחה של הסימפוניה היא ב"פאיניסימו", כלומר בנגינה שקטה. למעשה, הנגינה היא כה שקטה עד שנאמר עליה שהיא נשמעת כמו כיוון הכלים של נגני התזמורת. נגינת הפאיניסימו הולכת ומתגברת, עד שהיא הופעת ל"פורטיסימו" רועם בו משתתפת כל התזמורת.

צלילי הפתיחה של הסימפוניה התשיעית

הפרק השני כתוב ברה מינור. הוא נפתח בדרמטיות בכלי הקשת, ואחריהן חוזר אותו מוטיב בטימפני – תוף בעל קוטר רחב. גם לפרק זה צורת סונטה, ולא צורה דו חלקית, כמקובל. בחלק הפיתוח מורה בטהובן למנצח לעבור לנצח ביחידות של שלוש תיבות במקום שתיים, וגם בחלק זה נודע לטימפני תפקיד דרמטי ואקספרסיבי. הטריו ברה מז'ור כתוב בארבעה רבעים ולא בשלושה. הוא מבוסס על מוטיב יחיד בעל אופי פסטורלי, תוך שימוש נרחב בקרנות יער ובצלילים ארוכים ומתמשכים.

טימפני

הפרק השלישי כתוב בסי במול מז'ור והוא פרק וריאציות, כלומר אלמנט מוסיקלי החוזר על עצמו תוך שינויים. צורתו של הפרק חופשית למדי, ובין הווריאציות

יש מעברים כליים. הווריאציה האחרונה נקטעת פעמיים באפיזודה תרועתית. הנושא העיקרי מוצג בכלי מיתר, כשכלי נשיפה מעץ עונים להם כהד. הפרק הרביעי של הסימפוניה, האודה לשמחה, ראוי לדיון נפרד.

פרידריך שילר

האודה לשמחה של שילר

האודה "אל השמחה" היא אחד משיריו המפורסמים ביותר של **פרידריך שילר**, מהחשובים שבמשוררי גרמניה בכל הזמנים. "אודה" הוא סוג של שירה, שמקורה ביוון העתיקה, ונועדה להלל מאורע או אדם מסוים. מבחינה מבנית לאודה שלושה חלקים. סוגת כתיבה זו הייתה פופולרית מאוד במאות ה-17 וה-18, והמשוררים האנגלים **קיטס ושל** נהגו להשתמש בה.

האודה של שילר נכתבה בשנת 1785, והוקדשה ללשכת הבונים החופשיים בדרזדן. האודה מדגישה, בפאתוס רב, את האידאל של חברה שוויונית שבה שוררות שמחה ואחוה. היצירה זכתה מיד לאחר פרסומה לפופולאריות, ורבים ציטטו שורות מתוכה. בטהובן עצמו נתקל בה לראשונה בשנת 1792, ואף הוא התרשם ממנה עמוקות. המלחין הנודע **פרנץ שוברט** הלחין את האודה לשמחה כבר בשנת 1815, תוך שהוא מקצר את הטקסט המקורי. יחד עם זאת אין ספק כי שילובה בסימפוניה התשיעית של בטהובן הקנה ליצירתו של שילר מעמד משמעותי הרבה יותר.

דיוקנו של פרידריך שילר על גבי דבר בולים בהדפסה פרטית (printed to private order). שילר התגורר בבית הנראה בצד שמאל למטה בעת שכתב את האודה "אל השמחה".

האודה לשמחה בסימפוניה התשיעית

הפרק הרביעי בסימפוניה התשיעית של בטהובן הוא מורכב מאוד, ויש הרואים בו "סימפוניה בתוך סימפוניה". הוא נפתח במעבר סוער ודיסוננטי, ואחריו רציטיב – קטע נגינה שנועד לחקות דיבור אנושי. הרציטיב מבוצע על ידי צ'לי וקונטרבסים, ונקטע מידי פעם על ידי ציטוטים משלושת הפרקים הקודמים.

בשלב זה מתחילה המנגינה של האודה לשמחה. כמו רוב הנושאים בסימפוניה כולה, האודה לשמחה נפתחת בקול חרישי, המבוצע על ידי כלי הבאס ללא ליווי. לאט לאט מצטרפים שאר הקולות, עד שמגיעים לפורטה גדול המבוצע על ידי התזמורת כולה. ביצוע חגיגי ואופטימי זה גם הוא נקטע בבת אחת וחוזר למוטיב הסוער והדיסוננטי מתחילת הפרק. במקום רציטיב הצ'לי נכנס עתה זמר הבאס, ובפיו מילותיו של בטהובן: "הו, חברים, לא צלילים אלו – אלא הבה ניתן קולנו בצלילים נעימים יותר, ומלאי שמחה". מקהלת הגברים עונה בשתי קריאות "שמחה!" (בגרמנית: Freude), וזמר הבאס ממשיך עם הבית הראשון של האודה לשמחה.

בטהובן ותווי האודה לשמחה על גבי גיליונית מזכרת מגרמניה.
הגיליונית הונפקה לציון חנוכת אולם קונצרטים על שמו של בטהובן בעיר מולדתו, בון.

בשלב זה מתחיל קטע וריאציות של הנושא ששר זמר הבאס, ולאחריו אריה לטנור סולו בסי במול מז'ור, שהיא וריאציה נוספת על הנושא. באריה בולט השימוש בקונטרבסון, תוף באס, משולש ומצילתיים, כלים המזוהים עם מוסיקה צבאית. הרמיזות הצבאיות מתייחסות למילות האריה, המזכירות גיבור שפניו אל הניצחון.

לאחר קיטוע ומעבר פתאומי נוסף, נפתח קטע חדש, איטי וחגיגי יותר על הטקסט "התלכדו, רבבות בני חלד". המוטיב כאן הוא היפוך של הצלילים הפותחים את הנושא המרכזי, והוא שולט בפרק מכאן ועד סופו. הבית מושר בצורה דו חלקית, כאשר בכל פעם שרים את הנושא רק הבאים, ולאחר מכן המקהלה כולה. בסוף הבית כתב בטהובן עוד פוגת ענק, על שני הנושאים העיקריים של הפרק, הפתיחה של האודה לשמחה, "את, שמחה", והנושא המהופך "התלכדו, רבבות". לאחר מעבר שקט יותר ומתוח, מגיע הקטע האחרון ביצירה, המשלב בין שני הנושאים ומסיים את הפרק כולו במצב רוח מרומם ואופטימי.

האודה לשמחה הופכת לסמל

כאמור, בהשמעת הבכורה שלה, ב-7 במאי 1824, התקבלה הסימפוניה התשיעית של בטהובן בהתלהבות על ידי הקהל הווינאי. מאז הפכה היצירה לאחת המנוגנות ביותר בעולם, ואחת האהובות ביותר על ידי הקהל. הפרק הרביעי והאודה לשמחה גם הפכו לסמל, בין השאר משום שמילותיו של שילר מדברות על חברה שוויונית, שבה שוררות שמחה ואחוה בין כל האנשים.

האודה לשמחה שימשה כהמנון של נבחרת גרמניה המאוחדת במשחקים האולימפיים במשחקי מלבורן 1956, רומא 1960 וטוקיו 1964. באופן דומה השתמשו מדינות ברית המועצות לשעבר באודה לשמחה כהמנון במשחקי ברצלונה 1992. עם איחוד גרמניה בשנת 1989 נערך קונצרט חגיגי במזרח ברלין בניצוחו של **לאונרד ברנשטיין**, ובו נוגנה הסימפוניה התשיעית, כאשר המילה "שמחה" הוחלפה במילה "חירות".

חותמת דואר המראה את סמל האיחוד האירופי על גבי בול תואם. בחותמת גם מוזכר שמו של בטהובן ומובא קטע מהאודה לשמחה, בציון העובדה כי זהו ההמנון האירופי

עדות למעמדה המיוחד של האודה לשמחה הגיע בשנת 1985, כאשר המועצה האירופית בחרה לקבוע את היצירה כהמנון של אירופה המאוחדת. חשוב לציין, כי האודה לשמחה זכתה למעמד זה לא רק בשל מילותיו של שילר, אלא גם (ואולי בעיקר) הודות ללחן הגאוני של בטהובן.

לירוי פרץ, נער בן 13, מנגן בכינור ובפסנתר ואוסף מוסיקה ומלחינים (גם על גבי מטבעות ושטרות) וכן בולים מגרמניה, אוסטריה ושוויץ. ללירוי יש גם עניין במדעים כגון כימיה, פיסיקה ואסטרופיזיקה. לתגובות: learoy1107@gmail.com